

de grootmeester zelf. Het Rijksmuseum en de hoofdsponsor, een credit cardfirma, hadden voorts enerzijds het grote publiek en anderzijds geld genererende, hoger opgeleide, bemiddelde bezoekers voor ogen. De eersten werden in bezoekersblokken door de expositie heen gedoseerd, de laatsten tijdens VIP-bijeenkomsten gefêteerd. *Crowd control* hield massaliteit en distinctie in evenwicht. Het succes was, officieel gesproken, overweldigend; maar de belangstelling viel eigenlijk een beetje tegen. In Amsterdam was de toeloop zelfs significant lager dan in 1969. De achtergrond van deze daling is onduidelijk. Men vermoedt dat Rembrandt jongeren tegenwoordig wat minder aanspreekt dan Van Gogh, wiens overzichtstentoonstelling meer dan twee keer zoveel bezoek trok. Bruin komt er niet helemaal uit. Zijn beschrijving van het grote Rembrandt-gebeuren is echter fraai, ook qua typisch-museale details. Aantrekkelijk is ten slotte ook de bijdrage van Marlite Halbertsma. Zij beschrijft hoe museumdirecteur Hannema het Rotterdamse Boymans op moderne leest schoeide en hij een nieuw gebouw van de grond kreeg, hoe hij collectioneers paaide en met 'publiekstrekkers' de loop erin kreeg. Tot in 1944 toe.

D. G. Carasso

P. F. Maas, ed., *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, III, *Het kabinet Drees-Van Schaik (1948-1951)*. Band A. *Liberalisatie en sociale ordening* (Nijmegen: Gerard Noodt Instituut, Centrum voor parlementaire geschiedenis KUN, 1991, xxvii + 871 blz., f82,50 (hele serie, 5 boeken, f210,-), ISBN 90 71852 08 3).

Het Centrum voor parlementaire geschiedenis (CPG) te Nijmegen is een schepping van F. J. F. M. Duynstee, hoogleraar staatsrecht en (co-)auteur van diverse publikaties over parlementaire geschiedenis. De stichting van dat centrum kan worden gedateerd op 1970, maar het duurde lang voor het als een volwaardig instituut kon worden beschouwd. Pas verscheidene jaren na de dood van Duynstee (1981), namelijk in 1986, kwam het op de beoogde sterkte van zeven medewerkers. Sindsdien is de produktie dan ook goed op gang gekomen. In het hier te bespreken deel III, band A, waaraan behalve redacteur Maas, J. M. M. J. Clerx, P. G. T. W. van Griensven, J. C. F. J. van Merriënboer en J. J. M. Ramakers als auteurs meewerkten, is de voorgeschiedenis van het CPG kort weergegeven. Bovendien plaatst Maas 'enige kanttekeningen' bij de klemmende vraag wat nu eigenlijk parlementaire geschiedenis is.

Een eenduidig en ieder bevredigend antwoord op die vraag is vermoedelijk niet te geven. Maas deed er dan ook verstandig aan om, na enkele korte beschouwingen en de weergave van visies van enige anderen, de nadruk te leggen op de eigen conceptie en werkwijze van het CPG. 'Naar mijn oordeel ligt het wezenlijke van de parlementaire geschiedschrijving in de vraag naar de ratio van de interactie tussen regering en volksvertegenwoordiging in het parlement', schrijft hij op bladzijde 6 om daaraan op de volgende pagina toe te voegen 'Sterk vereenvoudigd komt de probleemstelling voor een parlementaire geschiedschrijving hierop neer: een beschrijving van de regeringsvoorstellen en maatregelen, van de bemoeienis van het parlement hiermee en van het resultaat van de interactie met vermelding van de uitgewisselde argumenten, al dan niet ondersteund door de machtsmiddelen van beide organen'. Uiteraard behoort de historische context daarbij niet te ontbreken. In de praktijk van deze band A betekent dat een hoofdstuk over de verkiezingen van 1948, een hoofdstuk over de kabinetsformatie van dat jaar en vier over het beleid van de ministers respectievelijk van financiën, economische zaken, sociale zaken en landbouw en visserij. De overige ministers komen in de volgende banden aan bod.

Een groot praktisch probleem, dat zich bij vrijwel elke historische studie voordoet, is dat van de selectie van onderwerpen en de omvang van de behandeling daarvan. Het CPG hanteert

daarbij volgens de 'kanttekeningen' van Maas vier criteria. Ten eerste de politieke relevantie: onderwerpen die aanleiding gaven tot 'het profileren van de politiek-ideologische overtuiging'. Ten tweede de structurele relevantie: thema's met aantoonbare, blijvende betekenis voor de samenleving. Ten derde de eigentijdse relevantie: datgene wat juist in de tijd zelf van belang werd geacht of kenmerkend was. Ten vierde de continuïteit in de parlementaire geschiedschrijving: in beginsel dienen thema's in een bepaalde periode aangevat te worden afgemaakt ook als het een volgend tijdvak aangaat (9). Kennelijk bepaalt daarbij het relatieve belang volgens deze vier criteria in globale zin de omvang van de bespreking van een bepaald onderwerp.

Op het eerste gezicht is het resultaat wat betreft die omvang afschrikwekkend: bijna 900 bladzijden alleen voor verkiezingen, formatie en het beleid van vier ministers lijkt wat veel van het goede. Bovendien zou men kunnen betogen dat het kabinetsbeleid wel erg sterk domineert, zodat meer dan van parlementaire geschiedenis sprake is van kabinetsgeschiedenis. Bij nader inzien is dat echter muggenzifterij. In de relatie tussen kabinet en parlement is het initiatief nu eenmaal zo sterk bij het kabinet komen te liggen dat inderdaad de kabinetsvoorstellen in hoge mate de agenda van het parlement bepalen. In deze band is weliswaar de aandacht voor het parlement als zodanig (onderlinge verhoudingen, werkwijze, invloed en betekenis en dergelijke) nogal gering. Maar een afzonderlijke bespreking daarvan is aangekondigd aan het einde van band C (16). Dat er wel degelijk aandacht voor is, blijkt in de slotbeschouwing van deze band A, waar sprake is van 'het vertrouwde beeld van een PvdA die regelmatig hoog inzet en weer terugkrabbelt; ARP, CHU en VVD die de overheid op afstand willen houden; de KVP die de neiging heeft een middenpositie in te nemen zonder de PvdA van zich te vervreemden en een CPN, die hevig tekeer gaat, maar geen poot aan de grond krijgt' (819).

Ook de grote omvang, die inderdaad velen zal doen aarzelen het boek ter hand te nemen om het te lezen, heeft een keerzijde, die bij nader inzien zwaarder weegt. Naar mijn oordeel belooft deze parlementaire geschiedenis op deze wijze aangepakt een standaard- en naslagwerk van zeer hoge kwaliteit te worden. Hoewel ik geen specialist ben op het gebied van de economische geschiedenis, ben ik ervan overtuigd dat hier op bekwame wijze de problemen waar kabinet en parlement voor stonden uit de doeken worden gedaan. Met grote systematiek worden de diverse thema's goed ingeleid, vervolgens nauwkeurig uiteengezet in hun onderdelen inclusief een zorgvuldige weergave van de parlementaire debatten om tenslotte met een heldere samenvatting te worden afgesloten. Voor niet specialisten is stevige concentratie vereist, maar wie deze opbrengt heeft een betrouwbare en goed te volgen gids in handen, hoe technisch-financieel of -administratief de tekst soms ook is.

Kortom, ik beschouw deze band als een bouwstuk van wat een monumentale parlementaire geschiedenis van Nederland zou kunnen worden. Als we 1986 inderdaad als het echte begin van het CPG beschouwen en aannemen dat in 1992 de delen over de kabinetten Beel en Drees-Van Schaik (1946-1951) zijn voltooid, rijst er echter nog wel een probleem. In de tijd raken wij zo steeds verder achterop, terwijl enig inlopen juist wenselijk zou zijn. Het is daarom te hopen dat de problemen (probleempjes?) waarin het CPG naar verluidt ten tijde van het schrijven van deze recensie zou zijn geraakt, snel weer worden opgelost en het werk met veel energie en menskracht kan worden voortgezet.

J. C. H. Blom

H. A. Groeneveld, *De staatssecretaris in Nederland 1948-1988* (Dissertatie Amsterdam 1989; Deventer: Kluwer, 1989, xxi + 585 blz., f75,-, ISBN 90 268 1972 2).